

veljave in se sodniki niso upali izvrševati svoje dolžnosti.²⁰¹

Vsak del Kranjske je imel svoje nadležne goste. Na Notranjskem so bili istrski in čiški roparji, na Gorenjskem rokovnjači, ki so bili večinoma domačini, na Dolenjskem pa uskoki.²⁰² Sličen pojav so bili tudi »absagerji«. To so bili ljudje, ki so hodili s puškami pod obleko okoli, nepričakovano ustavljali ljudi in jih silili, preteči jim z umorom, priseči strogo prisego, da se bodo ravnali po pismih, ki jih jim bodo dali oni ter o tem ne pripovedovali nikomur nič.²⁰³

¹⁵⁶ »Oče« je bil predstojnik ceha. — ¹⁵⁷ Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 140.—143. — ¹⁵⁸ Außgab Buech 1599., ¹⁶⁰ Außgaben 1606., fol. 33, No. 26. — ¹⁶¹ Ibid., fol. 33, zol. 110, No. 3. — ¹⁵⁹ Außgab Buech 1605., fol. 29, Q. — No. 28. — ¹⁶² Außgaben 1606., fol. 33, No. 30. — ¹⁶³ Ibid., fol. 34, No. 34. — ¹⁶⁴ Außgab Buech 1609., fol. 29, No. 37. — ¹⁶⁵ Außgab Buech 1610., fol. 30, No. 53. — ¹⁶⁶ Außgab Buech 1611., fol. 29, No. 23. — ¹⁶⁷ Außgab Buech 1613., fol. 24, No. 26. — ¹⁶⁸ Außgab Buech 1613., fol. 25, No. 33. — ¹⁶⁹ Außgab Buech 1613., fol. 27, No. 75. — ¹⁷⁰ Außgab Buech 1614., fol. 24, No. 37. — ¹⁷¹ Außgab Buech 1615., fol. 26, No. 56. — ¹⁷² Außgab Buech 1617., fol. 25, No. 24. — ¹⁷³ Feldscherer = (padar) = voj. ranocelnik. — ¹⁷⁴ Außgab Buech 1617., fol. 25, No. 27. — ¹⁷⁵ Außgab Buech 1581., fol. 33, No. 18. — ¹⁷⁶ Ibid., fol. 33, No. 19. — ¹⁷⁷ Vrhovec, Meščanski špital, LSM 1898., str. 53., op. 2. — ¹⁷⁸ Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 105. — ¹⁷⁹ Außgab Buech 1616., fol. 30. — ¹⁸⁰ Außgaben 1606., fol. 32, No. 12. — ¹⁸¹ Außgaben 1606., fol. 33, No. 31. — ¹⁸² Außgaben 1607., fol. 32, No. 13. — ¹⁸³ Außgab Buech 1609., fol. 29, No. 22. — ¹⁸⁴ Außgab Buech 1610., fol. 31, No. 57. — ¹⁸⁵ Außgab Buech 1612., fol. 25, No. 24. — ¹⁸⁶ Težko je dognati, kje je ležal ta kraj. Neki kraj z imenom Elsch leži na češkem v okraju Pfraumberg. — ¹⁸⁷ Cernian = Cervignano, mesto v Furlaniji blizu morja ob železnici Trst—Benetke, ob nekdanji

italijansko-avstrijski meji. — ¹⁸⁸ Außgab Buech 1612., fol. 28, No. 81. — ¹⁸⁹ Außgab Buech 1613., fol. 24, No. 28. — ¹⁹⁰ Ibid., fol. 26, No. 52. — ¹⁹¹ Außgab Buech 1613., fol. 26, No. 53. — ¹⁹² Ibid., fol. 27, No. 71. — ¹⁹³ Außgab Buech 1617., fol. 25, No. 25. — ¹⁹⁴ Danes se ta kraj piše Kitzbühl in je mesto na vzhodnem Tirolskem nekako med dolino Inna in Pinzgausko dolino. Po tem kraju se imenuje tudi del Alp »Kitzbühler Alpen«. — ¹⁹⁵ Außgab Buech 1617., fol. 25, No. 34. — ¹⁹⁶ Eger je pokrajina in mesto na zapadnem češkem. Za to mesto je bila dolga borba med Nemci in Čehi, ki se je končno odločila na korist Čehom. — ¹⁹⁷ Außgab Buech 1617., fol. 25, No. 37. — ¹⁹⁸ Jenko, Ko nam je stekla prva železnica, Kronika I., 3., str. 169. — ¹⁹⁹ Gruden, Zgodovina sl. n., str. 412. — ²⁰⁰ Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 207. — ²⁰¹ Gruden, Zgodovina sl. n., str. 1084. — ²⁰² Ibid. — ²⁰³ Dimitz, Geschichte Krains, II., str. 56.

Literatura

- Ivan Vrhovec, Die wohlhällliche landesfürstliche Hauptstadt Laibach, 1886.
Ivan Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, 1886.
Ivan Vrhovec, Topografiški opis Ljubljane, Letopis Slovenske Matice, 1885.
Ivan Vrhovec, Meščanski špital, LSM 1898., str. 1.—112.
August Dimitz, Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. Laibach 1874.
Fr. Komatar, Das städtliche Archiv in Laibach, Jahresbericht d. Oberrealsch. Laibach 1903./04.
Fr. Komatar, Kranjski mestni arhiv, Jahresbericht des Gymn. Krainburg 1912./13., 1913./14.
Milko Kos, Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1933.
Anton Melik, Slovenija I. Ljubljana 1935.
Dr. Karlin, V Kelmorajn, Celovec 1903.
Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku IV., Ljubljana 1915.

GOSPODARSKO ŽIVLJENJE BIVŠE OBČINE CELJE - OKOLICA

J. OROŽEN

Dne 7. avgusta 1935. so kraljevi namestniki podpisali odlok, ki je bivšo občino Celje okolica združil z občino mesto Celje v enotno samoupravno telo. S tem je bilo zaključeno 85 let trajajoče življenje samoupravne edinice, ki je imela v naši narodni preteklosti pomembno vlogo: borba, ki so jo celjski Slovenci vodili s svojim narodnim nasprotnikom, se je v odločilnih trenutkih v znatni meri naslanjala ne samo na ozemlje, ampak tudi na ljudske sile okoliške občine.

Bivša celjska okoliška občina je izšla iz stare celjske občine na osnovi občinskega zakona, izdanega leta 1849. Stara celjska občina je izza svoje utemeljitve kot mesto (1451.) poleg neposrednega mestnega ozemlja in treh predmestij (Vodnega — ob Savinji pred Vodnimi vrati, Ljubljanskega — pred Ljubljanskimi vrati in Graškega — pred Graškimi vrati) obsegala tudi mestoma ožji, mestoma širši okolni pas, v katerem je pravomoč mestnega magistrata omeje-

valo pravo raznih gospoščin, posvetnih in cerkvenih, ki so jim bili podložni v njem naseljeni kmetje in hišni posestniki; vendar pa je mestni magistrat sam bil med temi gospoščinami.

Leta 1782. je vlada področje mestnega magistrata — v davčnih in vojnih zadevah — še razširila. Ustanovila je poseben okraj, imenovan »okraj magistrata Celjskega« (Bezirk Magistrat Cilli), čigar področje je razdelila v celo vrsto davčnih ali katastrskih občin: mesto, Zagrad, Lisce, Spodnja Hudinja, Ostrožno, Medlog, Košnico, Bukovžlak, Teharje in Kresniko.

Davčne ali katastrske občine so pa tvorile podlago za krajevno razmejitev na temelju zakona iz leta 1849. ustanovljenih, tako zvanih krajevnih občin. Katastrske občine Zagrad, Lisce, Spodnja Hudinja, Ostrožno, Medlog in Košnico, ki so oklepale davčno ali katastrsko občino Celje, so združili v posebni krajevni občini, imenovani izprva krajevna občina Breg pri Celju. To ime je dobila po svoji tedaj najbolj skle-

njeni naselbini Bregu, pripadajočem davčni občini Liscam in zavzemajočem razmeroma ozek dolinski prostor med Miklavževim hribom in Savinjo, ki tvori tu svoj prosluli ovinek, niže Kapucinskega mosta ob tedaj tako zvani laški okrajni cesti.

Šele po petnajstletnem obstoju je okoliška občina dobila svoje poznejše, dejanskemu stanju bolj odgovarjajoče ime: krajevna občina Celje okolica (kratko: celjska okoliška občina). Občinski odbor je prosil za izpremembo imena leta 1865. in 26. junija tega leta jo je namestništvo dovolilo.

Ozemlje bivše okoliške občine je ostalo neokrnjeno do leta 1894. Tedaj se je mestni občini priključil bivši pašnik, ležeč nad Kapucinskim mostom na desnem bregu Savinje, kjer se je med tem razvil mestni park, s sosednim gozdnatim pobočjem Miklavževega hriba in Lisc.

Nadaljnji kos ozemlja je okoliška občina odstopila mestni leta 1898. Mestna občina je dve leti poprej sklenila zgraditi moderno klavnico na svetu Maksa Zime na levem bregu Voglajne in je hotela imeti dotični svet v lastnem samoupravnem okviru. Okoliška občina je na to pristala, mestna občina se je pa morala za to obvezati, da ji bo »na večne čase« plačevala za odpadle doklade 100 fl. (200 K) na mesec. Svet, ki ga je mestna občina tedaj prejela, je zavzemal levi breg Voglajne in je segal više mosta od obrežja do okrajne ceste, to je bil severni del nekdanj velikega Zimovega posestva (z mlinom), služnega Novemu Celju.

V istem času se je začela mestna občina potegovati za priključitev Gaberja in Zavodne (ki ju loči Voglajna) k mestu. Občinski odbor okoliške občine in prebivalstvo sta temu vztrajno nasprotovala. Opirala sta se v svoji borbi predvsem na razloge gospodarskega značaja, saj so bile v mestu znatno višje doklade nego v okolici. Toda pomemben je bil tudi nacionalni razlog, ki je jasno prišel do veljave leta 1906., ko so mestni očetje hoteli iztrgati okoliški občini vsaj južni del Gaberij s tedanjim dijaškim domom (njihovim), Maksimilijanovo cerkvijo in cerkvenim zemljiščem ter Jarmerjevim (zdaj Sodinovim) posestvom. Tudi tokrat so se občinski odborniki sklicevali na gospodarske momente (ne samo na davčne), ali iz njihovih besed in sklepov se odraža tudi zavest, da je treba braniti posest slovenskih ljudi pred ponemčevalnimi namerami mestnih gospodov in mestnega urada. Namere mestnih očetov se radi slovenske odločnosti, ki ji iz razlogov gospodarske uvidevnosti tudi višje oblasti niso nasprotovale, niso uresničile.

Povečalo pa se je ozemlje okoliške občine leta 1906., in sicer na severozapadu; tedaj se ji je priključila dotlej k Veliki Pirešici spadajoča Lopata, ki je itak pripadala celjski župniji in je bila všolana v celjsko okoliško šolo.

Po številu prebivalstva je bila celjska okoliška občina dokaj močna. Leta 1869. je štela n. pr 1373 moških in 1494 žensk, skupaj 2867 duš; število prebivalstva se je pa hitro množilo; 31. decembra 1880. je živelo v občini 1551 moških in 1733 žensk, skupaj 3284 ljudi.

Po gospodarskem značaju je bila občina ob svojem postanku v pretežni meri kmetijska. Celo Breg, ki je bil sklenjena naselbina, je imel še po večini kmetiško prebivalstvo.

Kar je bilo obrti v občini, so imele večinoma vaški značaj. Ob postanku občine je bilo nekoliko večjih, le majhno število podjetij. Med nje bi mogli šteti velik mlin ob spodnji Ložnici, ki je imel skupnega lastnika z Gozdnim dvorcem, in starodavni mlin ob Spodnji Hudinji; ta mlin se je nekoč imenoval »hrvatski mlin«, očitno po lastniku - Hrvat, ob postanku občine se je njegov lastnik imenoval Naeff, ki je hotel peči tudi kruh, pa mu je oblast to zabranila. Naeffov solastnik in naslednik je bil nemški Švicar Lutz; od Luta je leta 1890. kupil mlin iz Kranja izhajajoči Peter Majdič, mož nacionalnega kova in velike gospodarske podjetnosti, saj je bil v letih pred svetovno vojno — največji davkoplačevalec tedaj že več industrijskih podjetij imajoče okoliške občine. Pomemben je bil tudi Kalvarijski (ali Zimov) mlin, ki se je nahajal ob posebnem rokavu na vznožju Jožefovega hriba ter je obratoval do l. 1880. Večji podjetji, obstoječi ob postanku občine, sta bili tudi dve usnjarni: Herzmannova na Bregu, prva stavba niže Kapucinskega mosta na rečni strani ceste, in Lassnikova v Gaberju, ob glavni cesti in tik ob Koprivnici, sedanja rudarska šola. V Spodnji Hudinji je bila na severovzhodni strani Golovca iz gmajne zrasla starodavna Celjska opekarna, ki je dokaj hitro menjavala lastnike. Na drugi strani občine je bila ob vhodu v pečovniško dolino stara apnenica in globlje v notranjosti doline se je nahajal rudnik rjavega premoga, ki je izprva sestajal iz dveh ločenih manjših rudnikov, eraričnega in Hausmannovega, pozneje se je pa združil, menjaval lastnike in končno leta 1867. nehal obratovati.

Nekdanja zvonarna na zapadnem vrhu Jožefovega hriba, ki so ji bili poslednji lastniki Steinmetzi, ob postanku okoliške občine že ni več obratovala. Polagoma pa so nastajala nova podjetja, ki so prej kmetijskemu Gaberju dala mestni značaj. Ta kraj, ležeč med Voglajno in državno cesto severno od celjskega mostu, je bil s svojim nadaljevanjem, Spodnjo Hudinjo, najbolj pripraven za sprejem industrijskih podjetij.

Prvo novo podjetje, ki je bilo v neki meri industrijskega značaja, tovarna za izdelovanje kisa, je nastalo že v petdesetih letih ter se je naselilo v sosedni Zavodni. Tik ob Spodnji Hudinji je nastala bežigrajska pivovarna (v graščini), dočim so si celjski pivovarnarji Tappeinerji otvorili v okolici samo pivnico: Grajsko klet pod Starim gradom, ki se ji je pozneje (pod Mathesi) pridružila sedanja Gozdna restavracija ob Savinji tik nad parkom.

Prvo industrijsko podjetje velikega stila je bila cinkarna, ki jo je država leta 1875. ustanovila v Gaberju ter je bila pod vodstvom kmetijskega ministva; nanjo se je pozneje naslonila sicer privatna kemična tovarna (posestna podružnica hrastniške).

V početku devetdesetih let je v Spodnji Hudinji nastala tovarna emajlirane posode, katere lastnik, bivši delavec Westen, priseljenec iz Nemčije, je za Petrom Majdičem postal največji davkoplačevalec okoliške občine.

Po vsej občini so bile že od početka raztresene posamezne gostilne, največ jih je bilo na Bregu, razvoj industrije v Gaberju je rodil tudi v tem kraju mnoge nove gostilne, ki se jim je pridružilo še večje število trgovin.

Pretežni značaj občine je vendar ostal kmetijski. V severnem in zapadnem delu občine so prevladovala srednje kmetije, v južnem, bolj hribovitem delu pa je bilo več manjših kmetij in kočarij, zlasti Za gradom in v Pečovniku; od tod so kmetje skoraj vse svoje skromne pridelke s koši spravljali v mesto.

Med kmečkimi posestvi je bilo tudi nekaj srednje velikih veleposestev z manjšimi graščinami: Spodnji in Gornji Lanovž, Freienberg ali Kristinin dvor (ob državni cesti proti Petrovcam — sedanja mestna ubožnica), dr. Cippla zemljiška posest v Zavodni in Za gradom.

V poedinah delih občine so imeli manjšo posest tudi celjski meščani; tako posest so tvorili vinogradi Za gradom in na Miklavževem hribu ter njive in travniki za doljno Ložnico, nastali po parcelaciji nekdanje gmajne. Največji tuji posestnik pa je bila mestna občina sama, poleg velikega gozda v Pečovniku je posedovala Jožefov hrib, zemljišče z mestnim parkom in vzhodni del Golovca, kasneje je postala posestnica še v Zavodni, kjer si je na prejšnjem Zimovem zemljišču zgradila mestno klavnico.

Niti o prebivalstvu mesta se ne da reči, da bi bilo nemško, čeprav je bilo v svoji večini nemškega mišljenja — saj je izviralo največ iz priseljencev iz bližnje in bolj oddaljene okolice; nemški priseljenci so bili večinoma malo stalni uradniki, učitelji, profesorji in oficirji. Glede okoliške občine je pa treba reči, da je bila tako po poreklu kakor po čustveni pripadnosti prebivalstva popolnoma slovenska; Nemci so bili samo posamezniki in niti potem, ko se je v Gaberju in Spodnji Hudinji razvila industrija, niso tvorili znatnejšega dela tamkajšnjega prebivalstva.

Toda spričo vladajočega sistema in spričo volilnega reda je bil nemški vpliv v občini večji nego bi pričakovali. Tja do sedemdesetih let je bilo vodstvo občine po svojem duhu nemško oziroma nemčursko. V sedemdesetih letih je pod županom Karlom Šahom, posestnikom v Liscah, dobivalo slovenski duh, potem pa je zopet sledila reakcija. Od leta 1883. do 1890. se je končno vodila ostra borba za posest tako važne občine, zmagali so Slovenci, ki je poslej že niso več dali iz rok. Okoliškim kmetom so v borbi vneto pomagali celjski Slovenci, ne samo z nasveti, ampak tudi z dejanji.

V 3. razredu so imeli poslej Slovenci prevladujočo večino, tudi 2. razred je bil do svetovne vojne redno v njihovih rokah, 1. razred je pa ostal Nemcem, ki mu je dajala volilcev nova industrija; tudi mnogi gostilničarji in nekateri kmetje, volilci 2. in 1. razreda, so redno volili nemško stranko, ki se je rada posluževala raznih volilnih trikov, n. pr. delitve posestev, s katerimi so ustvarjali nove volilce, predvsem v 2. razredu, čigar posest je bila odločilna za nacionalni značaj občinskega vodstva.

Tak bi bil v kratkem splošni značaj okoliške občine glede na ozemlje, prebivalstvo in ljudsko posestno stanje.

Čim je bila okoliška občina ustanovljena, so jo čakale mnoge po zakonu in običaju predpisane naloge. Morala se jih je lotiti, opirajoč se samo na donos predpisanih doklad, ne pa na kako stvarno premoženje. Tega ni imela, kajti mestna občina ji ob cepitvi ni odstopila nič.

V resnici je imela stara celjska občina znatno premoženje v zemljiščih in stavbah. Že izza dobe celjskih grofov ji je pripadal več tisoč oralov obsegajoči gozd v Pečovniku, ki ni služil samo potrebam mestne uprave in njenih nameščencev, ubožnice in šol, ampak je tudi od časa do časa donasal lepe dohodke. Zemljišče, kjer se je nekdanj nahajal mestni jarek in obdajajoči ga pas je sicer mestna občina že v XVIII. stoletju razdelila med svoje občane. Toda imela je še vzhodni del Golovca, kamor se je iz hiše cerkve sv. Andreja preselila vojaška smodnišnica; ves Jožefov hrib, izvzemši vrh, ki ga je v 2. polovici XVII. stoletja odstopila tedaj zgrajeni cerkvi sv. Jožefa — odstopljeno zemljišče se je ob ustanovitvi samostana oo. lazaristov kmalu po razcepitvi stare občine še razširilo, kar se ni zgodilo brez sporov, pašnik, iz katerega se je razvil mestni park, in svet ob Ljubljanski cesti, na katerem je že bil zasajen drevored »Glazije« in kjer je nastalo vojaško skladišče. Gmajno ob Ložnici je bila mestna občina razdelila med svoje meščane in deloma tudi med kmete že koncem XVIII. stoletja. Poleg mestne hiše je pripadalo stari celjski občini še nekoliko različnih stavb.

Pri razdelitvi ni dobila okoliška občina nič, ne zemljišč ne poslopij. Res so si posamezne naselbine očuvale svoje gmajne — zlasti velika je bila gornjehudinska gmajna, ki je merila blizu 60 oralov ter je segala od dolnjega konca vasi preko griča, kjer se je začel dobavski svet — toda to se občine kot celote ni tikalo, kvečjemu ji je ustvarjala pripravljajoča se razdelitev gmajn delo in sitnosti. Gornjehudinska gmajna se je razdelila po odločitvi novo ustanovljenega deželnega odbora leta 1869., s čimer je bil zaključen prepir med kmeti in kočarji, ki se je pričel že v fevdalni dobi. Kmalu je sledila razdelitev manjše dolnjehudinske in gaberske gmajne. Ostale še manjše gmajne, dobravska, zagraško-pečovniška, polulska in šmiklavška, so deloma pričakale svetovno vojno. Ob Ložnici ležeča, znatnejša levška gmajna, ki še danes ni razdeljena, je deloma tudi bila v okoliški občini, čeprav je Levec sam pripadal petrovški občini.

Okoliška občina je bila torej ob svojem postanku brez vsake stvarne posesti. Ko so se občani dne 30. avgusta 1850. sestali k prvi volitvi odbornikov, so se zbrali v mestnem gledališču, istotam so odborniki sledečega dne izvolili prvega župana, doktorja Viktorja Andreeja.

Občinska pisarna, v kateri je sicer poleg sluge posloval samo 1 občinski tajnik, je bila 14 let na tujem. Šele 22. novembra 1864. je občinski odbor poskrbel za stalni občinski dom. V ta namen je kupil od Uršule Brandenburgerjeve dvonadstropno hišo na Bregu tik pri Kapucinskem mostu za 8000 goldinarjev. K hiši je spadala pritlična hišica, v kateri je bila tedaj gostilna. Hkrati je občinski odbor kupil od Brandenburgerjeve še majhno posestvece, ležeče na breški strani niže Savinjskega kolena in sestoječe iz njive in pašnika. Staro ledinsko ime za obe parceli je bilo »Na brodu« in je tu nekdanj stal kozolec s skednjem.

Uršula Brandenburger je bila vdova po Francu, nekdanjem podoficirju in poznejšem lončarju, kupljeno posestvo pa je bilo v fevdalni dobi služno opatijski gosposčini mestnega župnišča ter se je od nje plačevalo 28 kr. 2 beliča dominikalnega denarja in

36 kr. za ročno roboto, skupaj 1 gld. 4 kr. 2 beliča, in dajala desetina od vseh njej podvrženih plodov.

Že v petdesetih letih se je bila pojavila nevarnost kuge, v osemdesetih in v devetdesetih letih se je ta nevarnost ponovila. Tedaj je oblast zahtevala od občine, naj poskrbi za primer, ko bi morda bolezen resnično nastopila. Posebna komisija občinskega odbora (tedaj še nemškutarskega) je v ta namen predlagala romarsko hišo pod cerkvijo sv. Jožefa, češ da je okrog nje velik smrekov gozd. Toda oo. lazaristi so temu nasprotovali in občinski odbor je leta 1892. postavil na svojem posestvu ob Savinji majhno hišo, imenovano kolera-bolnico, ki so jo leta 1933., ko jo je poškodovala povodenj, podrli.

Na hiši gospe Brandenburgerjeve je občina prevzela nekaj dolga pri Štajerski hranilnici v Gradcu, ki ga je polagoma odplačala. Isto velja za intabulirane zneske Roefslerjevih, Kodilovih in Brandenburgerjevih otrok. Preostanek kupne vsote je občina v obrokih izplačala gospe Brandenburgerjevi, ki je še dalje stanovala v hiši, v eni sami sobi.

Občinska pisarna je bila v prvem nadstropju, v predsobi je spal sluga, od katerega se je zahtevalo, da je bil neoženjen, poleg pa je bilo tajnikovo stanovanje. Ko se je v devetdesetih letih razširilo poslovanje in pomnožilo osebje, je bilo potrebno povečanje občinske pisarne. Tedaj se je tajnik preselil v drugo nadstropje, ki so ga zapustile privatne stranke, dočim je pisarna zavzela vse prvo nadstropje.

Nujna potreba je prisilila občinski odbor, da je kmalu pomnožil neposredno nepremično posest.

Že dolgo je bilo aktualno vprašanje pokopališča za župnijo sv. Danijela v Celju. Odkar je bilo koncem XVIII. stoletja v notranji zvezi z izpremembo starega mosta srednjeveškega tipa opuščeno pokopališče pri župni cerkvi v notranjosti mesta, so mrliče polagali k večnemu počitku poleg cerkve sv. Duha in sv. Maksimilijana na severni strani mesta, kjer so bila urejena tri manjša pokopališča. Pri sv. Duhu je imel svojo hišico cerkvenik, ki je bil hkrati grobar. Okrog leta 1873. so odstranili njegovo staro in razpadajočo hišico. Poslej so mnogo razpravljali o zgraditvi nove. Inicijativo je imel v svojih rokah opat Wretschko. Leta 1873. je pozval obe občini, naj prispevata potrebne stroške. Leto dni pozneje je predložil še načrt, ki ga je izdelal zidarski mojster Anton Dimec: cerkvenikove hišice naj bi se držala mrtvašnica. S tem bi občinama odpadlo plačevanje za stanarino cerkveniku-grobarju. Okoliška občina se je izjavila pripravljeno, da prevzame svoj delež, mestna občina je odgovorila, da ne prispeva nič, ker bo itak treba opustiti vsa tri pokopališča. Do tega je v resnici kmalu prišlo. Dočim si je mestna občina uredila pokopališče na položni planoti v Čretu (desno od ceste, ki vodi mimo Teharja proti Rogaški Slatini), si je okoliška občina v isti namen izbrala zapadni del lepega, blizu njene severne meje ležečega terciarnega grička Golovca. Od Ivana in Marije Tofant je kupila majhno posestvo, obstoječe iz pritlične hišice in hleva ter travnika v obsegu 111 a 21 m². To zemljišče je uredila kot okoliško pokopališče, le poslopje in majhen del zemljišča je dobil v rabo grobokop. Na zemljišču je občina zgradila tudi mrtvašnico.

Pokopališče je pa bilo kmalu premajhno. Zato je občina že leta 1892. dokupila od Petra Majdiča 4 par-

cele. Občina je naročila zidarskemu mojstru Golovčanu, da je predrl zid med starim in novim pokopališčem ter zgradil 10 kapelic; križ za pokopališče je napravil celjski podobar Oblak. S tem se je prejšnje pokopališče razširilo v severni smeri. Toda tudi to povečanje ni zadoščalo. Zato je občinski odbor l. 1908. kupil od Janeza in Ane Brečko Permozerjevo posestvo. Tako je lahko razširil pokopališče v zapadni smeri. Veliko hišo, ležečo v lepem dolu na zapadni strani griča, je prvotno nameraval urediti za občinsko ubožnico. Vendar ni do tega prišlo in jo je po vojni z ostankom posestva prodal. Na severu je kupila občina nekoliko sveta od podpolkovnika Faningerja. Tu je med drugimi našel posmrtno počivališče dr. Ivan Dečko.

Nakup občinske hiše in zemljišč je zahteval znatnih finančnih žrtev. Ker denarja ni bilo vedno pri rokah, si je občina pomagala s posojili pri denarnih zavodih.

Novih žrtev je od občine zahteval po industriji povzročeni razvoj Gaberja. Tu je naraslo število prebivalstva in treba je bilo misliti na policijsko zaščito. Prvotno zamisel, da v to svrhu predela Sveteljevo gospodarsko poslopje, je občinski odbor opustil in se je odločil za zgraditev večje hiše. V ta namen je od zadruge »Lastni dom« kupil zemljišče, sestoječe iz vrta in travnika, in je na njem postavil enonadstropno hišo, ki ji je dodal še pritlični dvoriščni trakt. V hiši je na občinsko željo državna oblast namestila žandarmerijo, občina je imela v njej stražnika (hkrati slugo) za Gaberje in ostali severni del občine. V prvem nadstropju hiše so bila stanovanja, v pritličnem dvoriščnem traktu je pa občinski odbor namestil za vzgojo gabrske dece tako potreben otroški vrtec, ki ga je vzdrževal sam. To poslopje je občina zgradila leta 1907.—1908.

Zanimiv je način, kako je občinski odbor realiziral posojilo, potrebno za dograditev te hiše. V ta namen je stopil v stik z Mestno hranilnico v Kranju, ki je bila pripravljena posoditi 20.000 K proti zastavi občinskih doklad in brez kakršne koli vknjižbe na občinsko posest. Deželna vlada v Ljubljani je brez pridržka posojilo dovolila. Drugačno stališče je zavzelo namestništvo v Gradcu. Nameravana zastava občinskih doklad ga je presenetila in je akt poslalo notranjemu ministrstvu. Med potekom te procedure je občina hišo dozidala. Da pride do denarja, se je poslužila običajne osnove. Proti vknjižbi na novo hišo v Gaberju ji je posodila 20.000 K Ljubljanska kreditna banka, ki je podpisala pogodbo 3. februarja 1909.

Mnogo teže je bilo reševanje šolskega stavbnega vprašanja, ki ni bilo samo gospodarsko, ampak je zgodaj postalo narodno-politično.

Po delitvi obeh občin se je prvič pojavilo vprašanje posebne trivialne šole za okoliško občino. Bolj pereče je postalo to vprašanje po uvedbi novega zakona o osnovnih šolah, izdanega leta 1869. Tedaj je mestna občina uredila popolnoma nemško osnovno šolstvo. Med občani okoliške občine se je pojavila zahteva po slovenski osnovni šoli. Občinski odbor, ki je plaval v tujih vodah, je temu nasprotoval. Šele v sedemdesetih letih je pod županovanjem Karla šaha nastopila izprememba. Tudi višja oblast je jela pritiskati. Tedaj je bilo treba misliti na šolsko poslopje. Občinski odbor je smatral, da je okoliška občina solastnik

starega šolskega poslopja na Slomškovem trgu pred župno cerkvijo, saj so tudi okoličani v XVIII. stoletju in pozneje z delom pripomogli, da se je zgradilo oziroma preuredilo. Mestni svet pa je bil nasprotnega mnenja in okoliška občina se je morala potegniti za svoje pravice s tožbo. Sodišče ji je priznalo manjšo denarno odškodnino. Poslopja mestna občina ni več rabila v šolske svrhe, kljub temu pa okoliški občini ni dovolila, da bi bila v njej nastanila svojo osnovno šolo. Tako se je bilo obrniti drugam. Občinski odbor se je spomnil na tako zvani Kopunov dvor nad mestnim parkom, ki je bil že dolga desetletja cerkvena last. Toda opat mu je na stavljeno vprašanje odgovoril, da je baš v dogovoru s profesorjem Oreškom glede prodaje omenjenega poslopja. Nato je odbor mislil na staro poslopje bivšega mestnega »špitalskega«. Ta načrt je bil neprimeren in bi tudi mestna občina ne bila poslopja odstopila.

Občinski odbor je rešil vprašanje šele s tem, da je leta 1876. od Jožefa in Jožefe Tappeiner kupil v sedanji Razlagovi ulici hišo za 14.500 goldinarjev, ki jo je na primeren način prezidal ter potrošil za to 3000 goldinarjev. Del potrebne vsote si je občina izposodila pri Mestni hranilnici. Kupljena hiša je v fevdalni dobi pripadala cerkveni gosposčini sv. Daniela. V njej je občina namestila samo deško šolo. Celjski Sokol je kmalu po svoji ustanovitvi (1890.) uredil pri šoli primerno telovadnico, ki se je je posluževala tudi leta 1895. ustanovljena tako zvana slovenska nižja gimnazija.

Vprašanje dekliške osnovne šole je bilo rešeno na drug način. Leta 1872. je knezoškofijski ordinariat v Mariboru dovolil trem sestram iz mariborske matične hiše, da prevzamejo dvorazredno osnovno šolo za celjsko okolico. Toda šele leta 1878. je deželni šolski svet dovolil, da osnujejo šolske sestre v Celju dvorazredno dekliško osnovno šolo. Prostorov pa tudi zanjo ni bilo. Šolske sestre so zato računale na drugo nadstropje občinske hiše. Vendar se ta načrt ni izvedel in se je dekliška šola začasno namestila v poslopju deške. Leta 1881. je pa dobila svoj lastni dom v Vodnikovi ulici. Dekliška šola se je lepo razvijala; leta 1886. je dobila otroški vrtec in leta 1906. internat. Leta 1918. se je razdelila v osnovno in v trirazredno meščansko šolo, ki je leta 1924. dobila še 4. razred. Leta 1906. in 1923. so šolske sestre močno razširile svoje prostore. Privatna darežljivost jim je v znatni meri omogočila delovanje. Ko so gradile svoj dom, jih je z darilom 10.000 goldinarjev podprl, sicer slovenskim narodnim težnjam nenaklonjeni, iz celjske ponemčene obrtniške rodbine izhajajoči mariborski knezoškof dr. Maksimilijan Stepišnik. Poprej je skrbelo za njihove gmotne potrebe Katoliško podporno društvo v Celju, ki mu je bil predsednik opat Ogradi, podpredsednik odvetnik dr. Serbec in blagajnik vikar Gorišek. Katoliškemu podpornemu društvu je okoliški občinski odbor redno naklanjal svojo pomoč. Vendar je šla šolskim sestram včasih prav trda in so v težkih prilikah morale misliti na uvedbo šolnine. Po vojni se je stanje izboljšalo. Država je dovolila plačo sestram učiteljicam in razširjenjem internata v dom, v katerega so sestre začele sprejemati tudi gimnazijke, je prav tako ugodno vplivalo.

Celjska nemška in ponemčena javnost šolskim sestram ni bila naklonjena, ali bile so kolikor toliko za

vetrom, mnogo težjim napadom in nasprotovanjem je bila izložena deška okoliška šola. Poslopje v Razlagovi ulici kmalu ni več odgovarjalo svoji svrhi, treba je bilo misliti na večji in modernejši šolski dom. Zaradi velike razsežnosti občine se je občinski odbor moral odločiti o tem, ali naj se osnuje v poedinih okolicah več niže organiziranih osnovnih šol, ali naj ostane ena, više organizirana šola. Odbor se je odločil za drugo možnost. Ker je okoliška občina obkroževala mestno, je bilo najprirodneje, da bi se šola zgradila v mestu. Leta 1900. je v tem smislu vprašanje dozorelo. Občinski odbor je kupil za šolo Kupljenovo stavbišče v Karolinški (sedanji Gregorčičevi) ulici v Celju. Toda celjski Nemci in ponemčenci so se odločno protivili temu, da bi stala šola v mestu, in akoravno je krajni šolski svet pošiljal sklepe, prošnje in pritožbe na deželni šolski svet, na namestništvo in ministrstvo, se je zidanje zavleklo za mnogo let. Končno se je krajni šolski svet odločil, da se ogne mestu in zgradi šolo v Gaberju. Deželni šolski svet je na to pristal. Tudi občinski odbor se je s tem sklepom strinjal. V poštev je prihajalo več stavbišč: Gologrančevo, Dečkovo, Skobrnetovo in Grahovo. Krajni šolski svet, občinski odbor in uradna komisija so se izprva izrekli za Gologrančev prostor. Toda proti temu je nastal odpor: navajala se je kot protirazlog nemirna okolica s tovarnami in državno žrehčarno, predvsem so se pa protesti opirali na dejstvo, da bi nova šola stala ob vzhodnem robu severnega dela občine. Zato je končno zmagalo stališče, naj bi šola stala na Skobrnetovem prostoru južno od okoliškega pokopališča. Tu bi bilo treba odkupiti več sveta in dražji bi bil fundament, toda dal bi se bil urediti večji vrt in kar je bilo glavno: za Ostrožno, Lopato in Ložnico bi bila nepotrebna posebna šola. Krajni šolski svet, ki mu je bil načelnik dr. Juro Hrašovec, je začel poizvedovati, kje bi se dobilo potrebno posojilo. S posredovanjem cesarskega namestnika grofa Claryja je bila končno sklenjena pogodba za posojilo 180.000 K. Svetovna vojna pa je izvedbo načrta preprečila in posojilo je občina odpovedala. V novih razmerah je občina končno leta 1927. zgradila lepo in moderno šolsko poslopje na Dolgem polju ob periferiji sklenjenega mestnega naselja, in sicer na tleh tedanje mestne občine.

Sličen potek je imelo tudi vprašanje stavbe novega poslopja za slovensko gimnazijo, za katero so se celjski Slovenci ob podpori širše slovenske javnosti in okoliške občine trajno potegovali. Nemci in ponemčenci so jo še manj hoteli imeti v mestu ko slovensko osnovno šolo. Zato so bili končno Slovenci pripravljani, da jo sprejmejo v bližnjo okolico: Zimov svet pod sv. Jožefom, Maksimilijanov cerkveni in Dečkov svet v Gaberju so prihajali v poštev. Toda Nemci so se vztrajno upirali sami ustanovitvi slovenske gimnazije, ne glede na kraj. Pričakala je rešitve šele v svobodni državi.

Velik del materialnih brig občinskega odbora je bil posvečen cestam. Skrb za nje je imela še mnogo let po ustanovitvi občine iz fevdalne dobe prevzet značaj. Izprva se je morala občina v večji ali manjši meri brigati za vse na svojem teritoriju potekajoče ceste.

Najprej se je iznebila skrbi za državno cesto, del proge Trst—Dunaj, ki je bila na podlagi prejšnje deloma iz rimske dobe izvirajoče ceste zgrajena v dobi cesarja Karla VI. Na svojem teritoriju, t. j. od meje

petrovske občine do Celja in od Celja do meje škofje-loške občine pod Vojnikom so morali občani okoliške občine pozimi orati sneg. Tega bremena so bili rešeni leta 1861., ko je tudi to delo prevzel že obstoječi državni cestni urad.

Mnogo bolj mučna je bila skrb za okrajne ceste, ki jih je bilo večje število. Od juga je prihajala na njeno ozemlje laška okrajna cesta, ki so jo s pomočjo tlake in s podporo nadvojvode Ivana okrajne gosposke zgradile v prvi tretjini XIX. stoletja. Nadomestila je slabo, deloma ob Savinji in deloma preko slemen ob reki potekajočo starejšo cesto. V severovzhodni smeri je križala občinsko ozemlje šmarska (rogaško-slatinska) okrajna cesta, ki je imela ob svojem početku dva kraka; prvi je potekal od državne ceste na Spodnji Hudinji mimo starodavnega hrvatskega mlina, drugi, mlajši, pa je bil zgrajen v letih 1775.—1777. ter je zapuščal Celje ob mostu preko Voglajne niže izliva Koprivnice vanjo. Oba kraka sta se združevala na Teharju. V severni smeri je potekala prešniška in v severozapadni zaloška okrajna cesta, prva imenovana tako po graščini Prešniku, nahajajoči se južno od Šmartna v Rožni dolini, in druga po graščini Zalogu nad Petrovčami.

Za okrajne ceste je morala občina skrbeti do leta 1868., ko so bili uvedeni novi samoupravni okrajni zastopi, razpolagajoči z lastnimi dokladami.

Razdelitev cestnih odsekov, ki jih je bilo treba popravljati, je za daljšo dobo vršil okrajni urad. Posebno krivo je bilo občanom, da glede popraviljanja okrajnih cest niso bili vezani samo na teritorij svoje občine. Često so se radi tega pritoževali. Tako je leta 1858. župan Matevž Gmajner, prvi lastnik pozneje tako sloveče narodne gostilne »Pri grenadirju«, predložil okrajnemu uradu tozadevno pritožbo nekaterih posestnikov iz Gaberja, Spodnje Hudinje in Zagrada. Posestniki niso bili zadovoljni s tem, da jim je bil v popravilo rogaškoslatinske ceste dodeljen tudi čret v teharski občini. Toda pritožba je ostala brez uspeha. Okrajni urad jo je zavrnil z utemeljitvijo, da je poprava okrajnih cest odvisna tako od davčne kvote občin kakor od cestne dolgotosti in oddaljenosti proda, ki ga imajo občani okoliške občine zelo blizu, v Savinji. Samo v nekem pogledu je okrajni urad pritožbi lahko ugodil; omejil je delo na večja popravila, kajti za čiščenje jarkov, strganje blata in tolčenje proda na spornem odseku ter na laški okrajni cesti je medtem namestil posebnega cestarja. Vendar čujemo še pet let pozneje o nalogu, da se spravlja s cest blato in tolče na njih kamenje.

Zahteva občanov in občinskega odbora po tem, da bi se popravljale okrajne ceste samo na lastnem teritoriju, niti pozneje ni utihnila. Sicer v tem pogledu niso bili prizadeti samo občani okoliške občine, kajti 20 Petrovčanov je z 2 Celjanoma moralo popravljati na teritoriju okoliške občine ležeči del laške okrajne ceste.

Med drugimi cestami so nekatere polagoma postale občinske. Zanje je moralo skrbeti občinsko vodstvo. Večje število cest je pa ostalo v oskrbi posameznih sosesk (krajev, okolic), in skupin posestnikov in posameznikov. To so bila poljska in gozdna pota. Vendar v praksi ni bilo stroge meje med občinskimi cestami in poljskimi oziroma gozdnimi poti. Občinski odbor je delo na okrajnih in občinskih cestah razdeljeval

med posestnike, ozirajoč se na njihovo uporabo in odgovarjajočo davčno moč (na tako zvani »davčni goldinar«). Razdeljevanje se je vršilo za daljšo dobo. Občinski odbor je pazil na to, da se je delo resnično opravljalo. Često je bilo treba opominov in groženj. Za izvajanje svoje volje se je občinski odbor v prvi dobi najčešče posluževal soseskinih županov, tako zvanih rihtarjev, ki so se ohranili iz fevdalne dobe mestoma do današnjih dni kot upravniki eventualnega soseskinega premoženja: fondov, zemljišč. Češče in češče pa je izvajal svojo voljo neposredno, po županu in občinskih svetovalcih, po določenih odbor-nikih, po občinskem tajniku in slugi ali redarju.

Okrajni urad je budno nadziral delovanje občinskega predstojništva, pozneje je to vlogo prevzelo okrajno glavarstvo. Nadzorstveno vlogo je imel tudi okrajni zastop, njega prvi načelnik, ponemčeni notar Sajovitz, je bil v tej svoji vlogi vprav nadležen. Lepa sloga je pa vladala med občinskim vodstvom in okrajnim zastopom izza devetdesetih let, ko sta bila oba v slovenskih rokah: župan Matevž Glinšek, pozneje Anton Fazarinc, načelnik okrajnega zastopa dr. Josip Serneč, pozneje dr. Juro Hrašovec.

V prvih letih obstoja občine je bilo najvažnejše prisilno sredstvo, ki ga je okrajni urad dajal občinskemu vodstvu na razpolago, vojaška eksekucija. Iz navodil, ki jih je župan dajal rihtarju, izvemo, kako se je vršila. Navodilo na eksekucijskem seznamu iz l. 1852. se glasi: Občinskemu (soseskinemu) rihtarju se ukazuje, da moža v polni opremi nastani pri vsaki stranki in zahteva zanj ne samo pripadajočo hrano, ampak tudi 6 krajcarjev avstrijske veljave dnevno. Navodilo, ki ga je l. 1856. dal župan Matevž Gmajner soseskinemu rihtarju na Savi, pa odreja: S tem navodilom došlega eksekucijskega moža morate za toliko časa nastaniti pri vsakem občanu, dokler v redu ne popravi dodeljenega mu dela okrajne ceste. V tem primeru je šlo za prešniško okrajno cesto.

Toda že leta 1863. se je na rogaško-slatinski cesti delo vršilo na modernejši način: poverilo se je podjetniku in občina je potem stroške razdelila na posestnike, ki so imeli obveznost, cesto popravljati. V zvezi s tem sistemom se je opustila tudi vojaška eksekucija. V primeru, da direktni poziv ni imel uspeha, je občina odgovarjajoči del ceste popravila sama na stroške prizadetega obveznika. To načelo je polagoma postajalo redno za delo na vseh občinskih cestah: tako sta obstojali vzporedno dve delovni metodi: razdelitev ali repartacija del in razdelitev ali repartacija stroškov. Ko je občina prešla v narodne roke, se je jelo uveljavljati še modernejše načelo: občina je skrbela za občinske ceste iz dohodkov svojega proračuna. To je bila tretja delovna metoda, ki se je uveljavljala poleg obeh prejšnjih.

Prav poučna je zgodovina zagrajsko-pečovniške ceste, ki jo lahko precej točno zasledujemo. Stara cesta, ki so jo uporabljali Zagrajčani in Pečovničani, je vodila preko Grajskega hriba in je služila tudi za dohod k vinogradom. V početku XVIII. stoletja pa so niže Pristave v pečovniški dolini jeli kopati premog, izprva sicer v majhnih količinah. Pred sredo XIX. stoletja sta bila v Pečovniku dva rudnika, lastnik enega je bil erar, drugi pa je pripadal Jožefu Ludoviku Haussmannu, graščaku v Novem Celju, in očetu prve slovenske pesnice Fanice Haussmannove. Rudnika se

nista mogla prav razviti, ker je bila pot ob Savinji navzgor, tako zvana pečovniška pot, k mostu preko Voglajne in v Celje, zelo slaba. Z rudniške strani je zato prišla pobuda, da se ta cesta popravi in uredi. Okrog leta 1845. je bil sklenjen med interesenti dogovor, ki je brigo za cesto med nje porazdelil. Haussmann je prevzel del ceste od mosta preko Voglajne do Zimovega mlina pod Kalvarijo na Jožefovem hribu, Karel Zima je dobil delež od mlina do križa ob brvi preko Voglajne, del ceste od križa do drugega mosta je prevzel erarični premogovnik, dočim naj bi zadnji del ceste do rudnika vzdrževali Pristovčani proti obljubi, da bodo vozili premog. V resnici pa je bilo tako, da je v sledečih letih vso cesto od križa do rudnika popravljajl Jožef Jezernik iz Spodnje Hudinje, ki je vozil premog in ga je erarični premogovnik za popravilo ceste tudi nagrajeval.

Kmetje in mnogi drugi interesenti, mestni lastniki vinogradov Za gradom so bili torej izločeni iz vrste skrbnikov za cesto. Zato se je pozanimal za zadevo rudarski urad, ki mu je bilo na tem, da razbremeni erarični premogovnik in cesto tudi izboljša. Na njegovo iniciativo se je aprila 1851. leta sestala komisija radi rešitve te zadeve: Kmete iz Zagrada in Pečovnika so pozvali, naj zagrajsko cesto prelože s hriba na zagrajsko-pečovniško gmajno in pod Stari grad k Savinji. Kmetje so kazali interes za to preložitve. Mesec dni kasneje je bil sestanek na rudarskem uradu; ob udeležbi okrajnega urada je bilo sklenjeno, naj kmetje zgrade dobro vozno pot na južni strani Grajskega hriba — od Belaja mimo Jurija Ejnzdlerja na vrh hriba, in sicer naj začno z delom, čim bo erar odkupil svet in začel graditi dobre temelje od Belaja ob potoku Pristavi navzdol do pečovniške poti preko gmajne. Glede skrbi za to pot nam sklep ne pove nič, očitvidno velja prejšnji dogovor.

Po novi ureditvi se je produkcija premoga znatno dvignila, kajti novi, skupni lastnik obeh rudnikov Karel Winter je zaposloval 90 do 100 delavcev in bi bil po lastni izjavi lahko spravil mesečno na kolodvor po 10.000 centov premoga, ako bi bila cesta v redu. Vrh tega je v tisti dobi ob vhodu v pečovniško dolino nastala večja apnenica.

Cesta se je pa zanemarjala. Okrajni urad je ponovno pozval župana, naj pritisne na občane, da se lotijo dela. Končno je na Winterjevo prošnjo zagrozil z vojaško eksekucijo in proglasil cesto za občinsko. Jasno je, da je Winter breme vzdrževanja hotel zvaliti na občino, da bi se rešil bremena, ki ga je prej že nosil erar. Občinski odbor se je v imenu občanov branil, poseči je moral vmes celo okrožni urad v Mariboru, ki je zadevo rešil tako, da morajo cesto vzdrževati fisti, ki jo rabijo. Tako je padlo glavno breme na rudnik, ki je bil obvezan, da gradi ob Savinji pod gradom nujne oporne zidove.

Rudnik, ki mu je za Winterjem bil lastnik Tappeiner, je pa leta 1867. nehal poslovati, in leta 1868. ga je kupil na dražbi I. Bürgl. Cesta je kmalu prišla v slabo stanje. Okrajni zastop je jel pritiskati na občino, naj jo popravi; občinski odbor je pa upravičeno opozarjal na to, da jo kmetje razmeroma malo rabijo: Zagrajčanom je še vedno ljubša cesta preko Grajskega hriba in revni Pečovničani nosijo oglje in druge skromne produkte s košem v Celje. Na drugi strani pa opozarja občinski odbor, da je tu mesto Celje, ki

ima v Pečovniku 338 oralov in 520 kvadratnih sežnjev obsegajoč gozd, da spravi letno v Celje preko 1000 centov lesa in vozijo po cesti vozovi, obloženi s sežnjem in pol ali s 40 centi, da so na Grajskem hribu vinogradi celjskih gospodov, da ima pivovarnar Mathes, kot Tappeinerjev naslednik, pod gradom svojo pivnico, sedanjo Grajsko klet. Po dolgem natezanju je leta 1873. okrajno glavarstvo potrdilo novo konkurenčno razdelitev cest, ki je v večji meri upoštevala dejansko uporabo in je k vzdrževanju v znatni meri pritegnila tudi mestno občino.

V osemdesetih letih so v gornjem delu spremenili traso te ceste, o čemer so pričeli razpravljati že dvajset let poprej. Prvotno je cesta potekala od Zimovega mlina navzdol do Zimovega križa ob brvi preko Voglajne, in sicer vzporedno z mlinščico, nato pa je sledila bregu Voglajne do njenega izliva. Ker pa je bil svet ob Voglajni preveč moker, so novo traso uredili tako, da je pri križu napravila pravokotni obrat proti vzhodu, nato pa se je pri Zimovem marofu pravokotno obrnila proti Savinji, ki se ji je bližala ob starodavnem, v petdesetih letih obnovljenem mestnem strelišču.

Ali teren za Savinjo pod gradom je bil tako težek, da je bila cesta i v bodoče često v slabem stanju. Spomladi leta 1876. jo je pod gradom v večji dolžini uničil plaz in okrajni zastop je predlagal, naj bi se pod gradom ležeči del ceste opustil, ostanek pa naj bi se preko mosta pod Grenadirjem združil z laško okrajno cesto.

Pod Grenadirjem se je torej že nahajala brv. Posestniki iz Zagrada in Pečovnika so jo v letih 1861. in 1862. naredili deloma z lastnimi žrtvami in deloma z nabranim denarjem. Brv so sami vzdrževali, po posredovanju občine so določili v ta namen poseben odbor. Kakor cesta je tudi brv mnogo trpela vsled velikih voda, v jeseni 1867. jo je voda deloma odnesla in so jo šele po enem letu popravili.

To brv je torej okrajni zastop hotel nadomestiti z mostom in se je v tej zadevi obrnil na okoliškega župana. Ta je sklical na posvetovanje pečovniške in zagrajske zaupnike, ki so izjavili, da sicer radi sprejmejo most, toda stroške bi morale nositi tudi sosedne občine ne samo celjskega, ampak tudi laškega okraja. Zaupniki opozarjajo na stroške, ki bi bili veliki, in na riziko, ki bi ga povzročale poplave.

Okrajni zastop v takih prilikah svojega načrta ni mogel izvesti. Ostalo je pri starem. Zadovoljiti se je moral s skromnim vzdrževanjem ceste. Ker je Savinja kvarila i brv i cesto, zato so bila izza početkov osemdesetih let izvršena neka dela, ki so služila obema: pod Grenadirjem so ob bregu razstrelili skale, ki so ovirale odtok vode, pa so s kamenjem utrdili levi breg nad brvjo in pod njo. Nekoliko pozneje so utrdili obrežje nekoliko niže, pri vojaški plavalnici.

Nekoliko boljši dnevi so nastopili za cesto, ko se je v početku XX. stoletja v Pečovniku obnovilo kopanje premoga. Podjetje »Bohemia«, ki mu je premogovnik sedaj pripadal, je v znatni meri prispevalo k vzdrževanju ceste. Brv pa je tedaj zadela katastrofa. Velika povodenj leta 1901. jo je popolnoma uničila. Zdaj so Celjani hoteli, da se zgradi most, in sicer mnogo niže, tako da bi naravnost vodil v mestni gozd. Mesto je podpiralo okrajno glavarstvo in je obnovitev brvi prepovedalo, češ da bi ovirala odtok. Toda ob-

činski odbor ter prizadeti Pečovničani in Zagrajčani so izprevideli, da bi se misel mosta ne dala ustvariti. Namestnija v Gradcu jim je dala prav. Začeli so zbirati denar in stavbenik Gologranc jim je malo niže od prejšnje brvi zgradil novo in lepšo.

Pod brvjo je bilo že tedaj veliko prodišče. To prodišče in breg niže njega je okrajni urad leta 1858. določil za pristajanje splavov in odredil majhno pristojbino 5 krajcarjev, ki jo je poslej občina pobirala od splava, in sicer po mestnem mitničarju ob Kapucinskem mostu. Na levem bregu splavi niso smeli pristajati, med posestniki je bil v tem pogledu občutljiv zlasti bogati vojaški zdravnik dr. Adalbert Cipl.

Občina je morala prispevati tudi za regulacijo Savinje, ki so jo na progi Prihova—Kristinin dvor s prispevanjem države, dežele, okrajev in občin izvršili v dobi od 1876. do 1894., in za ohranitev izvršenih del. Polovico prispevka je dajala občina iz proračuna, drugo polovico je pa razdeljevala med prizadete posestnike v Ložnici in na Liscah. Posestniki so nevoljno in težko prispevali, saj jim regulacija ni nič koristila, nasprotno, donášala je v večji količini prod, ker je poglobitev in skrajšanje struge pospešilo odtok vode in okrepilo jakost struje. Leta 1902. je plačevanje prispevkov sploh zastalo in okrajno glavarstvo je občini zaprlo doklade. Tedaj je občina sama prevzela plačevanje vseh prispevkov.

Potrebna so bila dela tudi pri pritokih, ki so se izvrševala na slični osnovi kot vzdrževanje cest. Še iz fevdalne dobe sem se je vleklo vprašanje čiščenja Ložnice; tu je zlasti nebriznost celjskih posestnikov povzročala županu in okrajnemu uradu sto križev in težav. Hudinjčani (Spodnji in Gornji) so kakor v starih časih morali skrbeti za nasipe ob Hudinji in na Gaberčane in Zavodnjane je bilo treba včasih pritisniti, da so se pobrigali za bregove Voglajne. Veliko tu izvršeno delo je bila odstranitev Zimovega jeza više izliva Koprivnice v Voglajno. Zadrževal je odtok in leta 1880. so ga odkupili in odstranili. K znatnim stroškom je prispevala tudi okoliška občina, vendar tako, da je svoj delež kljub njihovim protestom razdelila med prizadete Gaberčane in Zavodnjane.

Paralelo k vzdrževanju cest bi pri vodah lahko še razširili. Na obeh Hudinjah, v Gaberju, na Dobravi in Ložnici je bilo iz prejšnjih časov mnogo jarkov, ki so služili za osuševanje zemljišč, zlasti travnikov. Ker so posestniki jarke često zanemarjali, je morala občinska uprava gledati na to, da so čistili. V ta namen je opozarjala, grozila, opravljala delo na račun posestnikov. Posebno dolg jarek je spremljal občinsko cesto, vodečo iz Gaberja v Dobravo.

Občine se je tikala tudi skrb za varnost proti požaru in proti tatvini ter vlomom — vsaj posredno.

V petdesetih letih so višje oblasti ukazale, da se mora v vsaki naselbini vršiti ponočno straženje. Ta ukaz se je dal le težko izvesti. Za Breg imamo nekaj poročil. V svrhu straženja je občinski odbor združil z Bregom sosedni del Miklavževega hriba. Izprva se je obveznost straženja noč za nočjo vrstila med prizadetimi hišami. Konec šestdesetih let je pa odbor odredil posebnega čuvaja, ki je bil oborožen z helebardo ter je večkrat ponoči napravil predpisano pot, pri tem je moral na določenih mestih klicati, da je s tem izpričal svojo budnost. Toda bilo je vse polno pritožb. Po nekaj letih so to straženje opustili. Ver-

jamemo lahko, da se je po drugih naselbinah jedva moglo izvesti. V zvezi s ponočno varnostjo je občina postavila luči na Bregu in v Gaberju, kasneje je petrolejke nadomestila s plinastimi svetilkami, elektriko je pa začela uvajati šele med svetovno vojno, vaške naselbine so jo dobivale po vojni, nekatere so pa še danes brez nje.

Po ukazu višjih oblasti, ki segajo še v fevdalno dobo, so imele posamezne naselbine sicer skromne gasilske priprave. Večjega pomena za okoliško občino je bilo v mestu ustanovljeno gasilno društvo, ki ga je tudi okoliški občinski odbor podprl, ko je uredilo na Miklavževem hribu opazovalno postajo in jo telefonsko zvezalo z mestom.

Okrog leta 1910. je začel odbor razmotrivati vprašanje kanalizacije Gaberja in Brega, ki jo je polagoma izvedel. Enako važna je bila preskrba Gaberja, Zavodne in Brega s pitno vodo. Izprva je odbor mislil na lastni vodovod, ki bi zajel izvir v Hudičevem grabnu (v ozadju Pečovniške doline), kasneje se je odločil za priključek na mestni vodovod, čeprav so bile v takih stvareh vedno težave, kajti mesto je postavljalo visoke cene. Prej so dajali vodo vodnjaki (kakor tudi v mestu). Zlasti nerodno je bilo na Bregu. Na dolnjem koncu Brega je bil en vodnjak in na gornjem drugi (ob občinski hiši). Res se je tik nad središčem Brega nahajalo več lepih izvirov, ki so bili pred sto leti po žlebeh napeljani v korito ob cesti, in sicer preko travnika, ki je bil tam, kjer je zdaj dijaški konvikt sv. Cirila in Metoda. Travnik je bil tedaj last posestnika Gospodariča. Pozneje je prišel v roke posestnika Neunerja, ki je na tistem mestu zgradil hišo in napravil nad njo bazen, vendar je pod hišo izpeljal vodo k obzidanem koritu niže nje. Druga podzemeljska cev je pa bila speljana v više ob cesti stoječo sosedno Radejevo hišo. Ko pa je v devetdesetih letih na dražbi kupila Neunerjevo hišo žena ponemčenega odvetnika dr. Schurbija, je uporabo vode pod hišo — iz estetskih razlogov prepovedala in je tudi pred sodiščem uspela. Priključitev na vodovod je bila torej za Breg zelo koristna.

Neposredno na razvoj kmetijstva je občina manj vplivala. Imela je na Jožefovem hribu že v šestdesetih letih pomološki vrt (drevesnico), ki ga je prevzela od mestne občine, posredovala je tudi preskrbo s plemensko živino, ki jo je zdaj pa zdaj dajala na razpolago oblast — v občini je bila (v Gaberju) državna žrebčarna.

V zvezi s podpiranjem kmetijstva je bila ureditev izvoza fekalij na okoliška polja. Ker privatno izvoznitvo ni dobro funkcioniralo, si je občina leta 1912. sama nabavila potrebne vozove in je dajala izvoznitvo prevzemnikom. Toda mestna občina je pri tem izvozu s svojimi užitninskimi postajami nagajala, kolikor je mogla.

Redna skrb občinskega odbora je bila posvečena preskrbi siromakov. Izprva jih je često odpravljajal s tem, da jih je pošiljal od hiše do hiše. Kmalu pa je uvedel mesečno podpiranje. Ob pričetku XX. stoletja je imela občina v smislu zakona ubožni svet, ki mu je predsedoval župan.

V daljni zvezi z gospodarskimi funkcijami je bila skrb za zdravje ljudi in živine: mrliški ogled, zdravstvene komisije, kolera-bolnica, nastavitev posebnega občinskega zdravnika že pred vojno (to funkcijo je

opravljaj dr. Schwab, znani slovenski komponist); pregled zaklane in na sejem prignane živine.

Brigo in stroške so napravljali občini tudi drugi posli: nastanitev vojaštva ob času vežb in za vojne, sestava spiskov vojnih obveznikov, ljudsko štetje itd.

Občinski odbor je podpiral tudi razna društva: poleg že omenjenih še delavsko stavbno zadrugo Lastni dom, ki jo je v Gaberju l. 1901. ustanovil dr. Ivan Dečko, Čebelarsko društvo, Godbeno društvo v Celju, Bralno društvo na Bregu.

O vseh zadevah je sklepal občinski odbor, ki je imel izprva dvajset, kasneje pa štiri in dvajset članov, med njimi župana in pet svetovalcev. Župan in svetovalci so tvorili občinsko predstojništvo, ki mu je bil duša župan. Ko je v zadnjem desetletju preteklega stoletja delo naraslo, je bila ustvarjena potreba za odseke v občinskem odboru: poleg ubožnega sveta se pojavljajo stavbni, pokopališki, šolski odseki.

Tekoče posle je vršila občinska pisarna. Kdo je bil prvi tajnik, ni znano. Leta 1863. je bil tajnik Gorjanc, slovenski človek, ki se je nato v isti lastnosti preselil v Konjice. Nato pa je zavzemal tajniško mesto do konca osemdesetih let Franc Hoffmann, Nemec po imenu in dejanjih.

Za njim sta kratko dobo opravljala tajniške posle Wach in Kosem. Kosmu je sledil Andrej Perc, ki je ostal na tem mestu preko svetovne vojne, ko je stopil v pokoj in mu je sledil Vltavský. Perc je že v začetku imel pomočnika v Vajdi, ki mu je leta 1906. sledil Andrej Presker. Po vojni se je število rednega pisarniškega osebja še pomnožilo. Leta 1910. je bila davčnemu uradniku Watteju poverjena naloga, da uredi in začasno vodi občinsko blagajno, kajti promet je bil zelo velik. Pozneje je ta posel prevzel Gaberšek.

Pomožna osebnost je bil sluga, ki je hkrati vršil službo redarja. Leta 1890. je občina namestila drugega redarja in enajst let pozneje še tretjega. Tako

da je eden izmed njih imel južni, eden severni in eden severozapadni del občine. Po zgraditvi občinske hiše v Gaberju je bil en sluga (redar) službeno vezan na ta del občine.

Svoje finančne potrebe je občina krila iz doklad na davke; doklade na direktne davke so znašale izprva 10 %, na indirektne pa 25 %; radi velikih šolskih stroškov so leta 1871. povišali doklade na direktne davke na 12 %.

Dvajset let je bilo občinsko gospodarstvo precej težavno. Izgleda, da ga dolgoletni župan Karel Frohlik ni mogel spraviti v red in je zastajalo zlasti odplačevanje dolgov. Frohlik je leta 1871. odšel v Gradec in je odložil mesto župana, pri tem se je odpovedal leta 1868. zanj določeni nagradi. Zdaj se je takoj pokazal viden napredek. Dohodki so znatno presejali izdatke, tako da se je odplačevanje dolgov uspešno vršilo. Poznejša posojila, povzročena po nakupih nepremičnin, občinskega gospodarstva niso nikdar spravila v nered. Pač pa so se dvignile doklade, vendar ne preko znosne mere. Doklade na neposredne davke je pobirala občina po davkariji, posredne davke (užitnino) pa po svojih organih, oziroma po zakupnikih; med užitnino je bil izza leta 1914. poseben davek na po-
užito pivo. Vojna je pospešila dvig doklad: leta 1918. se je plačevalo na neposrednih davkih 75 % in na užitnini 20 %.

Poseben dohodek sta tvorili splavarina in najemni-
na lova.

Opomba: Ta pregled je sestavljen na osnovi sicer nepopolnoma ohranjenih zapisnikov in drugih spisov ukinjene mestne občine. Še zanimivejšo stran bi tvorila zgodovina borbe za nacionalni obraz celjske okolice. Tudi o tem govorijo akti, vendar bi bilo iz njih pridobljeno sliko treba dopolniti z drugimi podatki, zlasti še zato, ker je ta borba v tesni zvezi z našim nacionalnim prizadevanjem v vsej pokrajini.

SCHWARZOVA PIVOVARNA NA POLJANAH

DONESEK K ZGODOVINI LJUBLJANSKEGA PIVOVARSTVA V PRVI POLOVICI XIX. STOLETJA

D R. R U D O L F A N D R E J K A

Pričujoči članek ni zgolj topografski opis, kakor bi kdo utegnil sklepati iz naslova. V njem se namreč tudi prikazuje dolgoletna borba podjetnega moža, ki jo je vodil pred 100 leti za pridobitev pivovarske pravice v Ljubljani.

V teh prizadevanjih in borbah posameznika pa se odgrinja tudi nastop in boj novih idej za razširjanje obrtne svobode in pospeševanje domačih produkcijskih obrtov, ki si jih je usvajala takratna avstrijska uprava.

Pri tem je morala zadeti na odpor starega cehovskega duha, ki je še vedno prešinjal ljubljansko obrtništvo, dasi so bili cehi na Kranjskem odpravljeni že izza francoskega medvladja (1809.—1813.) in jih tudi avstrijska vlada po restavraciji ni več priznala.

V vlogah novih prosilcev, pritožbah nasprotujočih jim obrtnikov in v utemeljitvah uradnih odločb je

nabrano obširno gradivo, ki razsvetljuje tedanje razmere in odkriva prve sledove nove obrtne politike, nastopajoče že 20 let pred revolucijskim letom 1848.

I.

Pivovarska obrt je bila v Ljubljani že zgodaj razvita. Njeni početki se javljajo, kakor je to lepo pokazal Vladislav Fabjančič, že na koncu 16. stoletja.¹ Z rastočim prebivalstvom raste seveda tudi število pivovarn, precej počasi v 17., hitreje v 18. stoletju.

¹ Prim: Vladislav Fabjančič, Ljubljanski pivovarji od 16. do 19. stoletja, »Kronika slov. mest« 1937., 137, 223. — Isti: Procvit pivovarstva v Ljubljani v 18. in 19. stoletju, »Kronika slov. mest« 1938., 37, 95, 133, 209. Cenjeni pisatelj nam je ostal dolžan za 18. stoletje še opise pivovarn Schmidt-Jamnik, Merk in Auer, da ne omenimo številnih manjših.